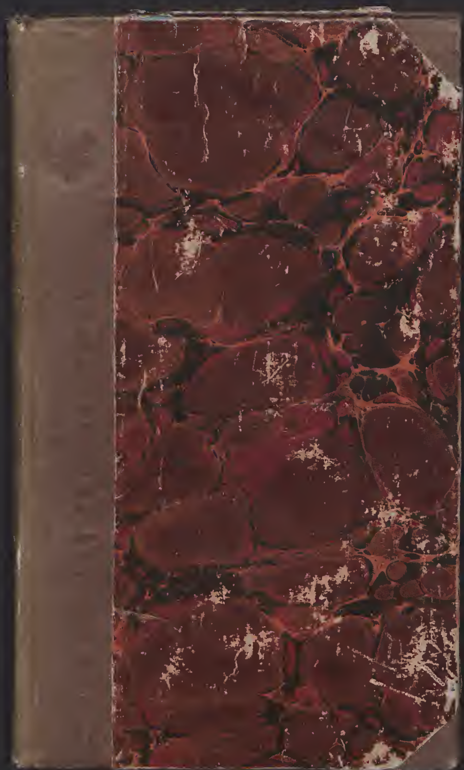

13-14,

Island

fra den intellectuelle Side betragtet.

Ved

Thomas Sæmundsen,
Candidat i Theologien.

Látum oss ei sem gyltur grúfa;
gánga þær aldrei neitt á svig,
akarn við rætur eykar stúfa,
umhyggjulausar metta sig,
en uppá Tréð þær ekki sjá
akarnið hvaðan kemur frá.
Vér höfum ótal varða vegi,
vér höfum ótal gæða kyn;
en þá líðr af lífins degi
liggur fyrir oss sælan hin
uppá hæðum, sem aldrei þver,
í guði, hvaðan komum vér.

Búnaðarbálkur.

Kiöbenhavn.
Trykt hos C. Græbe & Søn.
1832.

Forerindring.

Naar en ung Forfatter første Gang betræder den litteraire Skueplads, indvender man sædvanlig først mod ham: at hans Ungdom hverken kan sætte ham i Stand til at tale offentligt, ei heller giver ham Ret dertil; denne Indvending maa han altsaa først ville gaae imøde. Lykkeligviis troer jeg, da den er bygget paa en overfladisk Anskuelse, at dens Ugrund vil være let at vise; thi, uden at bemærke hvor slet det stod til med Fornuften, naar den først skulde begynde at være Fornuft, efterat de materielle Betingelser for dens Virksomhed, — hvilket i forhøiet Alder er Tilfældet, — allerede lægge Hindringer i Veien for denne, og naar den skulde være de samme Forandringer underkastet som alt det sandselige, vil, mener jeg ethvert Menneske af Characteer have gjort den Erfaring, at naar han først ved Eftertanke har dannet sig en bestemt Mening om de forskjellige til Videnskaben og Livet henhørende Gjenstande, han da i det Væsentlige sit hele Liv igjennem vedbliver at hylde denne, og altsaa i sin gamle Alder ikke har meget større Auctoritet, end dengang han endnu var ung. At man imidlertid ved længere Erfaring modnes i sine Domme er ligesaa unægtelig, som at Erfaring, især naar Historiens Mentor kaldes til Hjelp, kan gives med nogenlunde Fuldstændighed uden synderlig høj Alder. — At nægte Alderen sin fortjente Ærbødighed er noget andet, end at lade denne Ærbødighed holde sig fra beskedne Yttringer af sin Overbeviisning ogsaa der, hvor den kunde være afvigende fra den Ældres. I det den Gamle nærmest fæster Øjet paa de Fremskridt, han selv dagligen gjør, overseer han ikke sjelden, at hans Tidsalder ofte gjør dem endnu raskere, og at det falder den Unge lettere, at tilegne sig den Tidsalders Aand og Indsigt, i hvilken han ligesom vaagner op, end det falder ham, der mere pleier at hylde ældre Anskuelser; det gaaer her tidt i det Aandelige, som ellers i det Legemlige: at Sønnen, selv Barnet — løber saa rask foran sin Fader, at denne har ondt med at følge. En anden Anke har jeg maaske af mine Landsmænd at vente over det dristige Sprog, jeg kunde synes at føre, og min Uvarsomhed i at dadle det Bestaaende; men saasom Sandheden ikke kjender noget Fædreneland, troe

jeg at den, som giver sig ud for at være dens Tolk, ikke ved slige Hensyn bør holdes fra at yttre, hvad der for ham melder sig som Sandt. Og hvorfor skulde man ikke for sig selv tilstaae sine Ufuldkommenheder og Mangler? Uden denne Tilstaaelse er dog Veien sperret til at losrive sig fra dem! Hvorfor skulde man holde dem skjulte for Verden, siden de dog endnu hænge ved? thi, vil Menneskevennen, der billigen glædes over Culturens Kjæmpeskridt fremad, ikke mere, som Holberg i Korstogenes Periode, finde hele Europa som en "stor Daarekiste", tager han dog neppe i Betænkning at underskrive hvad samme Forfatter siger om det Forhold, hvori de danske Characterer, han i sine Comædier har skildret, staae til de franske, "at der ikke er saa uendelig langt fra den ene Nations Sæder og Characterer til den andens, thi Menneskene ere i alle polerede Lande noget nær de samme, saa at man med megen Foje kan sige til en Mængde Fremmede: de te fabula narratur," og ved denne almindelige Sætning er, formener jeg, hele Indvendingen afviist; thi, hvad der gjælder om det Moralske, maae med dobbelt Kraft gjælde om det Intellectuelle og Politiske. Med Hensyn til den Daddel, Sprogets Ucorrecthed nødvendigen maae paadrage sig, holder jeg for raadeligst i Tide at gjøre den oprigtige Bekjendelse, at jeg endnu aldrig har havt Leilighed til tilgavns at lære det danske Sprog, og paa Grund heraf i denne Post udbeder mig skaansom Bedømmelse.

Iøvrigt modtager jeg med Taknemmelighed enhver grundig Daddel, mit lidet Skrift maatte værdiges, thi det er ubilligt, ikke at tilstaae Andre den Ret, man selv forlanger at gjøre Brug af; det er modsigende for den, hvis høieste Maal er en ved Belærelse erhvervet grundig Indsigt, at ringeagte, hvad der kan bidrage hertil, og for den, der interesserer sig for en Gjenstand, og intet høiere Ønske har end at vække denne Interesse hos Flere, ikke at glædes ved ethvert Beviis paa at hans Ønske er gaaet i Opfyldelse — at hans Øjemeed for en stor Deel er opnaaet.

Kjøbenhavn, d. 21de Maj 1832.

Indledning.

Til alle Tider have der været dem, som gjorde Islands Tilstand til Gjenstanden for deres Overveielse, som søgte at udfinde Aarsagerne til dets Mangler, og vare betænkte paa Forslag til dets Opkomst. Men ibet Ufuldkommenhederne i Næringsvæsenet især tildroge sig deres Opmærksomhed, var det ogsaa især deles hed dette, hvorved deres patriotiske Tanker dvælede. Oplysningvæsenet fandt færre Deeltagere; den ædle Conferentsraad Erichsen omfatter, i hans Udtog af Vidalins Bog, med sit skarpe Blik Alt, hvad der henhører til Jordbrugens Forbedring, Haandværkeres Opkomst, Handelens fornuftmæssige Indretning, Kjøbstæders Anlæggelse o. s. fr., men Almue-Oplysning, Skoler og Videnskaber berører han ifølge sin Plan og Virkekreds næsten ikke. Og dog er det dette, hvorfra man bør gaae ud, thi — for først at tage Sagen **a priori** — inden Mennesket skrider til at handle, tydeliggjør han sig Hensigten med sin Virksomhed, og Maaden, hvorpaa den lettest kan opnaaes. Den foregaaende Indsigt er saaledes Betingelsen for Virksomhedens Beskaffenhed, og paa den førstes større eller mindre Fuldstændighed beroer Fornuftmæssigheden af den sidste. Men Erfaring giver her det selvsamme Resultat: ved nemlig at gjennemgaae Islands Historie, vil man let overbevises om, at det ikke i den Grad, man pleier at tænke sig, er Climatets Haardhed, og Landets naturlige Fattigdom, der har Skylden for, at Island saa tidt er blevet til Boelig for Kummer og Elendighed; at store Summer, Regjeringne ofte, som f. Ex. Frederik V og Christian VII, med saa rund Haand har givet til Industriens Fremme i dette Land, ere forsvundne

uden at have efterladt sig nogen synlige Virkninger; den fjernere Aarsag, den egentlige Spire bliver stedse Mangel paa den fornødne Indsigt, der, indhyllet i Fordommens og Egennyttens Taage, ikke tillader at see det Sande og Gavnlige, ikke gider at fremme eget, naar det almindelige Vel synes at staae nærmere, ikke engang kjender Midlerne, hvorved det, som er befundet rigtigt, skal udføres.

At heri ligger Aarsagen til alle Islands Ulykker, derom er jeg af Historien — thi hvormange herlige Planer mødte ikke af denne Aarsag i Begyndelsen Indsigelser, og maatte formedelst disse Indsigelser ikke sjelden gaae overstyr — ligesaa overbeviist, som derom at den nok ogsaa vil godtgjøre, at det islandske Folk uden egen Brøde er geraadet deri. Man læser ofte i Skrifter, at Island roses for litteraire Beskjæftigelser under Europas litteraire Slummer i Middelalderens Barbarie; desto mere paafaldende er det at erfare den mørke Nat, som her indtraf ved den dannede Verdens Daggry, og kuns svage Nordlys endnu have adspredet. Men som Intet i Verden skeer uden Aarsag, har dette ogsaa sin; at den boglige Virksomhed maatte gaae til Grunde var i sin Orden; thi da ved Republikens Undergang Deeltagelsen i de offentlige Anliggender, som nu i enkelte Mægtiges, og herskesyge Geistliges Hænder betragtedes af Mængden som noget Uvedkommende, ikke mere gav Folkelivet Næring; da ved fremmede Handlendes Tilførsel af det Nødvendige Handelsreiser til Udlandet ikke mere behovedes, vare alle Aarsagerne til den forrige, alle Betingelserne for den fremtidige litteraire Virksomhed ophævede, og Sæden nedlagt til den aandelige og politiske Afmagt, hvis sørgelige Virkninger, skjøndt i forringet Grad, endnu vedblive at plage Island.

At den engang uddøde National-Oplysning og aandelige Cultur ikke igjen kunde bringes til Livet, er ligesaa forklarlig. De alt tilstedeværende Aarsager var Reformationen saameget desto mindre istand til at rydde af Vejen, som selve dens velgjørende Virkninger, formedelst uheldige Conjuncturer, her i meget ringere Grad end andetsteds kunde vise sig. Uagtet Christian III, med Hensyn til Island, viste den samme Iver, som i sin øvrige Lande, ikke alene for Lærens Renselse fra pavelige Vildfarelser, men ogsaa for Bispeste-

lenes og Kirkernes Udkomme, og Skolernes Opkomst, var det de kongelige Befalingsmænd, til hvem det var overdraget at udføre Kongens Villie, altfor magtpaaliggende at forøge de kongelige Godser, som de pleiede mod en vis aarlig Afgivt at have i Forpagtning, til, at de skulle lade denne skjønne Leilighed, da de vare saagodtsom eneherskende, ubenyttet. Saaledes lagde Egennytten her nye Hindringer i Veien for Oplysning og Lærdom, og skadede ved at holde Nationen i fortsat Uvidenhed baade den og Regjeringen, idet den, under Skinnet af at befordre dennes Vel, overtraadte dens fornuftige Bud; thi da nu Bispopperne fik saa temmelig tarvelige Godser udlagte til bestandig Afbenyttelse, og de af dem ogsaa skulde holde Skolerne i Virksomhed, fordrede fra nu af deres egen Interesse, at indskrænke Læretid, Læregjenstande, Lærepersonale og Disciples Antal saameget som muelig, eller ialfald sætte sig imod alle Forslag, som pegede hen paa sammes Udvidelse, og saaledes stoppe den eneste Kilde, hvorfra Oplysning kunde udflyde til Landets Børn. Saalænge Sagerne stode saaledes, var Forbedring ikke at tænke paa; det var altsaa glædeligt, da den rigtige Anskuelse, at tilintetgjøre Bispoppernes og Skolernes Fælledsskab, fik Overhaand, — thi da først kunde hine opfylde sine Embedspligter mod disse uden at skade sig selv — og at oprette af de tvende Skoler een Underviisnings-Anstalt, da begges forenede Midler maatte synes at frembyde Materialier til en fuldkomnere Bygning, end hver for sig nogensinde havde Kræfter til at opføre. At til denne endnu neppe Grundvolden er lagt, kommer deraf, at vedkommende Auctoriteter paa Island, hvorfra Stødet bør gaae ud, have holdt sig rolige, da Bisp Vidalins sygelige Tilstand, Stiftamtmændenes og den nuværende Bisps korte Embedstid, ikke har levnet dem tilstrækkelig Hvile til fuldstændig Organisation af det islandske Oplysnings- og Skole-Væsen, medens Directionen for Universitetet og de lærde Skoler har havt fuldkommen nok at bestille med det, som er den nærmere.

Hvorledes nu disse Mangler ved Oplysningsvæsenet i Island, med Hensyn til Landets Tarv og Beskaffenhed, burde og kunne afhjelpes, bliver Gjenstanden for de følgende Betragtninger. Der

vil bestandig blive gaaet ud fra Island selv, og kun den Maalestok blive anvendt, det bestemmer eller tilstæder; denne Omstændighed kan aldrig for ofte gjentages, da den, saavel ved Udarbeidelsen af Skrifter om Island, som sammes Bedømmelse, altfor tidt er bleven overseet. Stoffet deler sig af sig selv i to Afdelinger, hvoraf **den første angaaer Almue-Underviisningen**, den anden **den lærde Dannelse**, der, som den, hvorpaa al anden beroer, vil fordre fortrinlig Opmærksomhed; ved begge vil deres **fornemste Betingelser og Befordringsmidler** blive at omtale, hvor da **den nationale og lærde Litteraturs Beskaffenhed, Berigelse og Udbredelse**, ville optage den vigtigste Plads.

Förste Afsnit.

Almue Oplysningen.

Dens Vanskeligheder — muelige Beskaffenhed — Litteraturens Forhold til dette Øjemed — hvorledes dermed i Fremtiden bør forholdes.

Den største Masse af Folket — Almuen maae naturligviis først paatrænge sig Jagttagelsen. Det første Spørgsmaal bliver altsaa: hvorledes kan den i Island erholde den til et lykkeligt og dydigt Liv fornødne Oplysning? Ikke paa den i den øvrige dannede Verden sædvanlige Maade — ikke ved Almueskolerne. Først efterat de islandske Klipper, Heder og Sumper, der adskille Bøndergaardene mange Steder paa flere Miles Afstand fra hinanden, ere forvandlede til Marker og græsrige Enge, naar disse ikke mere mangle Folk til Opdyrkning, naar Fiskerne, der udelukkende leve af Søen ligesom Landmanden af Jorden, flokkeviis have samlet dem i Flækker ved Sokanten, gjør Folkets Adsplittelse i Forbindelse med Climatets Strænghed Oprettelsen af Almueskoler ikke længer umuelig; men da slige gyldne Tider snarere høre Phantasiens end den virkelige Verden til, og de forbigangne Tiders Erfaring ikke beret-

tiger til saadanne Forhaabninger, **kunne Almueskoler**, enkelte Steder som i Reikevig, og maaskee i Oefjorden undtagne, **ikke komme i Stand**; thi Almueskoler kunne, som Tingene nu staae, ikke holdes i Drivt uden derved, at de Besøgende maatte bestandig holdes ved Skolen, saalænge den bestemte Læretid varede, hvilket nødvendig, med Hensyn til Forældre og Børn, maatte medføre større Bekostninger og Ulempe, end det herved tilsigtede Udbytte kunde opveje. Thi virkelig er der ikke saa meget tabt ved Almueskolernes Ikke-Tilværelse, at dette Savn ikke stod til at afhjelpe. Vistnok er jeg langtfra at miskjende deres udbredte Nytte; men jeg holder dog paa den anden Side fast ved den Sætning, at Mennesket selv maa gjøre sig til, hvad han skal blive. Skole og Lærer anspore til Virksomhed og lette den, men den, som selv ikke udenfor Skolen har fattet Interesse for hvad der i Skolen bliver meddeelt, som med Almuesmanden ofte er Tilfældet, vil neppe have varig Nytte af sin Skolegang, og hvor Interessen er tilstede for Gjenstanden, der behøves ei Skoleus Tvang, (de øvrige Betingelgelser for Oplysningen forudsatte), som desuden ikke sjelden vækker Modbydelighed og Ulyst istedetfor det Modsatte.*) I det Tilfælde bør den prises lykkelig, som skylder sine Forældre — der best vide og bestræbe sig for at rette sig efter de Børns Fatteevne, de kjende og elske, der best er istand til at skaffe sit Foredrag Opmærksomhed og Ynde, — foruden den physiske, ogsaa den intellectuelle og moralske Opdragelse, som af sin erfarne Fader har lært Verdenskundskab og praktisk-nyttige Indsigter, af sin fromme Moder Gudsfrygt og Dyd, skjøndt ikke med den fulde Klarhed eller af det Omfang, Skolen rigtig benyttet kan yde. Det vil sikkerlig anderledes knytte Børnene ved Taknemmeligheds og Kjærlighedsbaand til sine Forældre end hvor dette Forhold ikke finder Sted, anderledes vedligeholde Forældrenes engang erhvervede Indsigter, end hvor det egentlige Liv gaaer tabt over Livets mechaniske Sysler. Denne Almue

*) Ingen hente heraf Beviis for de lærde Skolers Unødvendighed, da her jo gives Underviisning i de Ting, man ikke i Hverdagslivet kan faae Oplysning om, og Studierne her gjøres til det vigtigste!

Underviisningens Beskaffenhed i Island er det, der, trods alle andetsteds ubekjendte Hindringer, har erhvervet den islandske Almue Roes for udviklet Forstand og Interesse for Oplysning. Dr. Henderson synes rigtignok i Glædens Henrykkelse over her at finde mere, end han havde ventet, at have glemt selv sin egen udmærkede Nations høje Rang ogsaa i denne Henseende, og den ubetingede Berømmelse, han har ydet den, fortjener den kun relative med Hensyn til den ringe Leilighed, den hidtil har havt til at skaffe sig omfattende Oplysning, medens Kilderne dertil ikke ere gjorte tilgjængelige; thi virkelig besidder den islandske Almue med Hensyn hertil beundringsværdig Indsigt. Saaledes, for at tage et Exempel, Dr. Henderson just anfører som Beviis for sit Udsagn, er det næsten uforklarligt, hvorledes Faderen til Sønnens Bemærkning "at et Brev skrevet i Aaret 1229 maatte være meget gammelt", vidste at gjøre opmærksom paa, "at her maatte være regnet efter Hegirah siden Brevet var fra den persiske Konge"; da dog neppe den hele islandske Litteratur paa den Tid (**incredibile dictu**) kunde give Oplysning om denne Sag.

Heraf indlyser, da hvad der er at gjøre for Almue Oplysningen i Island, *og at det eneste hertil levnede Middel bliver det ved Bogers Benyttelse under Sognepræstens Opsigt og Veiledning.* Da først er Leiligheden for Haanden til Oplysningens Erhvervelse, og at den af Flertallet blandt Almuen ikke vil blive ubenyttet, naar den ej er forbunden med altfor svære Bekostninger, derom har jeg af egen Erfaring fuldkommen Visshed; jeg har tidt været Vidne til, hvorledes Bønderne om Vinteren have bedet Præsten om en eller anden nyttig og lærerig Bog, hvormed de ledige Timer kunde fordrive de lange Vinteraftener, og hvorledes de ved sammes Tilbagelevering have beskjæftiget ham med utallige Spørgsmaal angaaende det Vanskeligste, de her forefandt. Den simpleste, rigtigste og mindst bekostelige Maade her at gaae frem paa var da sikkert den, at der ved hver Kirke blev oprettet en lille Sogne-Bogsamling paa Kirkens Bekostning, hvor den kunde bestride de dermed forbundne Udgivter; men i andet Fald, som vilde blive det Hyppigste, maatte Bidrag til Kirkerne som f. Ex.

Lystolden forhøies med ½ til 1 Pund Tælle eller i Penge med 8 til 16 Skilling for Bønderne, hvilket for de Fleste vilde være ganske umærkeligt, og af den saaledes tilvejebragte Sum indkjøbes de nyeste udkomne Bøger, som af en bedømmende Commission, bestaaende af Landets Biskop, Skolelærere og meest bekjendte Lærde, bleve anseete for nyttige for Menigmand. Det burde paalægges Præsten som Embedspligt, at besørge disse Bøger tilførte, indbundne, udlaante hans Sognemænd, vedligeholdte og bevarede, og ved hans Afgang skulde de modtages som selve Præstegaarden, og afleveres til Eftermanden i Kaldet. Dette, som for Vedkommende i Begyndelsen kunde synes haardt, er dog, hvad enten der sees hen til Omkostninger eller Umage, kuns lidet til et aabenbart gavnligt Ojemeeds Fremme, mod hvad der i Danmark paaligger Fader og Præst med Hensyn til Almueskolerne. Lignende Forholdsregel er alt paa Island bleven anvendt for at lette Trykke-Omkostningerne ved Biskop Thorlaksens Bibel, og for at bevirke at Almuen kunde gjøre sig bekjendt med den. At faae det indført vilde ikke have stor Vanskelighed med Bonden, da han vistnok villig bidrog dertil; med Præsten var Regjeringens Mellemkomst uden Tvivl nødvendig, inden han vilde erkjende sin Forpligtelse til at paatage sig den hermed forbundne Umage, eller lade sig affordre saa strængt Regnskab.

Men ligesom Sogne-Bogsamlingers Oprettelse vilde give den videlystne Menigmand en forønsket Leilighed til at indsamle nyttige Kundskaber, saaledes vilde det til dette Ojemeed indsamlede Bidrag have den glædeligste **Indflydelse paa den herhenhørende Litteraturs Opkomst og Fuldenthed**; thi ved over 200 Exemplares visse Afsætning blev det ikke allene mueligt at udgive Bøger, men Bestræbelsen for at levere classiske Værker vilde i høj Grad tage til, da en saadan Understøttelse kun under denne Betingelse var at erholde. Skribenten kunde da selv forlægge sine Værker med Fordeel, og naar han overlod Forlaget til Andre, erholde billigt Honorar; ved det muelige Overskud kunde maaskee med Tiden Præmier udsættes for hvad Udmærket, der i de skjønne Videnskaber og s. fr. maatte komme for Lyset, og saaledes vilde ef-

terhaanden nyt Liv i den litteraire Virksomhed tage sin Begyndelse. At den islandske Litteratur trænger til en saadan Opmuntring, vil man, ved at gjennemgaae den, snart overbevises om; thi fra Slutningen af det 13de Aarhundrede til den sidste Halvdeel af det Attende, har, nogle enkelte Værker som Biskop J. Vidalins, Præst H. Petersens, Vice-Laugmand E. Olavsens og s. fr. undtagne, det største Antal Bøger neppe anden Værd, end at de kunne tjene en tilkommende Forfatter til Islands litteraire Culturhistorie som Beviis paa disse Tiders indskrænkede Aand og deres Forfatteres Smagløshed og Uvidenhed. Af det med Hensyn til Folkemængden saare store Antal Forfattere indskrænker den nationale Litteratur sig, foruden Oversættelser af fremmede Romaner og Legender, næsten til at omsætte de for Haanden værende Sagaer i konstigen rimede Vers; og forbauses maae man virkelig, naar man tænker sig, at de fleste saavel oprindelig islandske Sagaer som islandiserede Romaner, den største Deel af Bibelen og mange andre gudelige Bøger, kort: de fleste Bøger, som paa Island vare kjendte, haves paa denne Maade undertiden i flere Bearbeidelser ved forskjellige for den største Deel ikke boglærde Forfattere; og uagtet man maa tilstaae, at deslige havde gjort bedre i, at anvende mere af deres Tid paa at røgte deres Gaard, er dog denne litteraire Virksomhed et uforkasteligt Beviis paa en sjelden Lyst til boglige Sysler, som ved at arbeide paa egen og andres Oplysning under lykkeligere Forholde vilde have stiftet Gavn og beviser saaledes just Trangen til Veiledning i at uddanne Smagen efter Videnskabens Fordringer, uden hvilket saa stor Umage er spilt, og til at det uddannede Talent modte en fortjent Opmuntring. Den populairvidenskabelige Litteratur bestaaer for største Delen af oversatte og enkelte originale, ifølge Tidens Aand, mystiske Andagtsskrifter, der dog unægtelig have den Fortjeneste, til alle Tider at have vedligeholdt blant Folket den religiøse Stemning. En ny Sol opgaaer rigtignok for den islandske Litteratur ved det islandske Litteratur- og Landsoplysnings-Selskabers Stiftelse. Det forstes Skrifter indeholde mange Afhandlinger vedkommende Islands Oeconomie, Industrie, Handel og s. fr., hvorved Manglerne ved det Nærværende,

og hvorledes disse kunne afhjelpes, grundigen lægges for Dagen; men at det dog neppe har opnaaet sit Diemeed til National-Aandens Oplivelse, til praktisk-nyttige Indsigters Erhvervelse eller efterladt sig varige Virkninger til fortsat Arbeide i samme Aand, viser den ringe Deeltagelse Candidatus Juris B. Einarsens herlige Idee, at give Menigmand Midlerne i Hænder til at kjende og meddele til hverandre indbyrdes de rigtige Grundsætninger hvorpaa Landets Velstand beroer, og lære dem at anvende disse, har faaet; thi kun ved litteraire og pecuniære Bidrag fra Landets meest ansecte Lærde og Læge kan det herved tilsigtede Gavn bevirkes, og et saa nyttigt Foretagende blive paaskjønnes efter Fortjeneste. Uagtet Johnsonius's Thorlaksens Grøndahls smagfulde Poesie, som her kom for Lyset, ikke kunde være uden Indflydelse paa Digter-Smagen, og som primus motor virke til den nationale Litteraturs Opkomst, er den dog endnu ikke blandt de Dannede dyrket med den Grad af Interesse, Forfædrenes Exempel synes at maatte bevirke, og Eddaernes Samlere kunne gjøre Fordring paa. Et Digtergenie som kunde staae ved Siden af Justitsraad Thorarensens, har Island aldrig før hans Tid besiddet; destomere er det at beklage, at han, uagtet sin paa Island hertil usædvanlig heldige Stilling, ikke synes at agte paa sit Kald til Musernes Tjeneste; forstaaer han da ikke at Digtere, som Moliere, Milton og Klopstok, Holberg og Evald have gjort mere for Fædreneland og Verden end Napoleoner, mere for Sæder og Religion end Tusinder Geistlige. Ikke at benytte og udvikle et saadant Talent er at foragte den herligste af alle Guds Gaver, er ligefrem at fornærme Poesiens hellige Aand! Landsoplysningsselskabet var beskjæftiget med Udarbeidelser og Oversættelser af populær-videnskabelige Skrifter for at fremme den højere Aandscultur, og af de mange Navne der i nyere Tid have i og udenfor samme ad denne Vej erhvervet sig afgjorte Fortjenester, maa det være nok at nævne nogle faae som de fortrinligste. Biskop Finsens Ovsldvolr ere et fortræffeligt Værk. Conferentsraad Stephensen har ved mangfoldige Skrifter i den lange Række af henved 40 Aar med en i Island ubekjendt lærd Fleersidighed viist sig som Oplysningens ivrige Talsmand, vakt

Længselen efter den og tilfredsstillet samme. Stiftsprovst A. Helgesens Prækener vil altid beholde en udmærket Plads i den islandske populær-theologiske Litteratur. Finder den moderne Theolog i disse Taler mere af det platonske end christelige Element, maae han erindre, at Platon selv ønskede og haabede af Gudernes Kjærlighed Bekræftelsen af hvad hans Fornuft antog for Sandhed, og vilde sikkert været den første som i Christus erkjendte Gudernes Sendebud og anvendte hans Udsagn til at berigtige sine Axiomer. Heller ikke maa han glemme den Ynde, den Roelighed, det sunde Blik paa Livet, der udmærker Platon. Desuden er det den fyrige Kraftfølelses Natur, ikke at skjøtte om nogen fremmed Bistand uden dog at nære nogen Ringeagt for eller Mistroe til samme. Fortjent Berømmelse har Pastor Johnsen paa Mødrufell erhvervet sig ved sin litteraire Virksomhed; hans theologiske Skrifter, alle beregnede paa at fremme Tro og Dyd, ville sikkert ikke forfeile deres Øiemeed; og kan end hans strænge Asketik undertiden neppe forenes med christelig Humanitet, er dog denne sjeldne Mand et glædeligt Beviis paa, hvorvidt man, uden at være udenfor Island, naar videnskabelig Aand og Flid forenes, her kan komme paa den litteraire Bane, hvormeget ogsaa her en Præst kan virke til Samfundets Gavn. Han har saaledes opreist sig et varigt Minde, og behøver ikke noget offentligt Hæderstegn for at kjendes af sine Medlevende, for at erindres af Efterverdenen.

Men uagtet nu heraf vil indsees, at der fra den litteraire Side noget i nyere Tider er gjort for Oplysningen i Island, og at ved Udarbeidelser og Oversættelser af korte Lærebøger i flere Fag Forberedelsen er skeet til Foretagender af større Omfang, er der dog ved Litteraturens Berigelse endnu ikke gaaet frem efter nogen forud udkastet fast Plan, hvorefter det skal virkes til dette Øiemeed. At angive denne og de Bøgers Beskaffenhed nærmere, som hidtil ere forudsatte at være Præsten mellem Hænder til Udlaan, staaer da endnu tilbage. Hermed burde man efter min Mening gaae saaledes tilværks: for Fædrenelandets Oeconomie, Statistik, Historie og s. fr. burde der stedse udgives et Aars- og Maanedsskrift som Armann Klosterposten eller deslige. For den Na-

tionale-Litteratur — for Smagen og Sæderne — skulde som Læsning for Dannede af begge Kjøn i Prosa og Poesie et andet Skrift aarlig udgives i Lighed med Dr. Finsens Qvøldvøkr. Af mere videnskabelig Tendents men dog populær nok for at kunne benyttes af den oplyste Menigmand, som de nærværende Lærebøger vare for korte, sammenhængende nok for at kunne bruges i Skolen og af Præsten, burde der først udarbedes en kortere Encyclopædie, der gav systematisk Oversigt over hele den menneskelige Viden og efter den deri fulgte Udviklingsgang enhver Videnskab for sig siden vidtløftigere behandles. Den af det islandske litteraire Selskab udgivne Geographie, der, fremfor hvad man af Stoffets Tørhed uden i Forbindelse med Historien kunde vente, har vundet Indpas blandt Almuen, kunde her tjene til Mønster for Haandbøger i Naturlæren, Naturhistorien, Historien, Philosophie, Anthropologie, Medicin, Lovkyndighed, Dogmatik og Moral. Af en saadan almindelig Skole-Encyclopædie kunde der paa den ovenangivne Maade ved forenet Bidrag gives i Trykken aarlig 1 à 2 Bind uden mærkelig Byrde for Nogen, og paa en Tid af henved 20 Aar vilde hele Værket være færdigt, og en ny Omarbeidelse, Videnskabernes midlertidige Fremskridt maatte gjøre ønskelig, kunde efterhaanden foretages og s. fr.

At den alt omtalte bedømmende Commission ogsaa paatog sig Overopsynet med alt hvad Almue-Oplysningen vedkom, var vistnok det ønskeligste; den burde da ikke allene bestemme hvilke Bøger, der til dette Øjemed skulde anskaffes, men og efter Regelen besørge dem udarbeidede og trykte, have med alle derhenhørende Pengesager at bestille, samt honorere Forfatteren efter Bogens Beskaffenhed og Overeenskomst med ham. Vilde Forfatteren selv forlægge sit Værk maatte den dog altid have Ret til at bestemme Prisen paa de til den almindelige Brug kjøbelige Exemplarer. At et indenlandsk Bogtrykkerie til dette Øjemeed paa offentlig Bekostning blev holdt i Drivt, og paa et Sted, hvor de fleste af Commissionens Medlemmer vare samlede, som f. Ex. ved Skolen, for at lette dem Opsynet dermed og Brugen deraf, vilde være nødvendig. Blev den her fremsatte Idee til Almue Underviisningen efter den angivne Plan i Island i Virkeligheden udført — og at

udføre den er dog let Sag! — vilde Savnet af Almueskolerne nogenlunde være erstattet. Desforuden burde de af Almue-Classen, som, uden egentlig at studere, attraaede en mere omfattende Oplysning som f. Ex. i det danske Sprog, Regning, Historie, Geographie o. s. v., kunne modtages i den lærde Skole. Her kunde dem da bibringes disse i Almue-Skolerne foredragne Disciplinєr, og maaskee i Tiden Theorien i de vigtigste for Island brugelige Næringsveje. Hvor ønskeligt var det ikke, at den Handlende, som nu engang har nedsat sig og er bleven nationaliseret i Island, her for sin Søn kunde erholde, hvad han stedse hidtil med større Omkostninger er bleven nødt til at hente fra Danmark, at Haandværkeren, Søe- og Landmanden kunde her, naar han fandt Lyst dertil, erholde en grundigere Indsigt i de Konster og Færdigheder, som han fortrinlig lægger sig efter og ellers maae undvære, hvis han ikke har Raad eller Lyst til at søge den i Udlandet. Dette gjør Landets nærværende Mangel paa slige Læreanstalter nødvendigt, og at det kan forenes med de lærde Skolers Bestemmelse sees af Skole-Forordningen af 7de November 1809, hvor det §. 1 heder:

"Da efter Skolernes nærværende Indretning Leilighed gives til "at de af Statens Ungdom, som, skjønt ikke bestemte til Uni-"versitets-Studier, dog mere eller mindre behøve videnskabelig "Uddannelse for deres tilkommende borgerlige Stilling og Forret-"ninger, kan der, uden Afbræk for Skolernes Hovedbestemmelse, "tage Deel i de Grene af Underviisningen, som til dette Øje-"meed ere gavnlige, saa tillades, at ogsaa deslige Unge tilstedes "Adgang i de lærde Skoler" og fremdeles §. 60: "de Ikkestu-"derende, hvilke efter 1ste §. kan søge de lærde Skoler, tilstedes "Adgang til den Underviisning, der gives i begge de nederste "Classer enten i alle Lærefag eller saa mange som deres For-"ældre eller Værger maatte ønske. Fremdeles maae de tage "Deel i den Underviisning, der gives i de øverste Classer i de "nyere Sprog og om videnskabelige Gjenstande o. s. v." Og herfra er da Overgangen naturlig til det

Andet Afsnit.

Den lærde Underviisning.

At den bør kunne erholdes i Landet selv — den behørige Lære-Anstalts Beskaffenhed: Sted — Omfang — Diemeed. Underviisningens Beskaffenhed: Lære-Gjenstande — Deres Fordeling paa Lære-Personalet — Lære-Methode. Regjeringens Forhold til det islandske Skolevæsen — Studiernes muelige Fortsættelse — for Præsten — den lærde Litteratur — Slutningsord.

Ved at see hen til Islands Beliggenhed paa Jordkloden, ved at tænke sig en isoleret Øe paa 1400 □ Miil op ved Nordens Iispol midt i de barske Elementers Kampe, adskilt ved det brede urolige Hav fra den øvrige cultiverede Verden, kan man allerede skjønne Nødvendigheden af at anvende Alt, hvad Konst og Videnskab formaaer, imod Naturens vilde Kraft, og at bringe det dertil, at der i selve Landet kan erholdes Oplysning om det Store, der ved Culturen er blevet udrettet for Menneskeheden; thi hvor hensigtsmæssige Foranstaltninger der end bleve trufne til at lette Underviisningens Erhvervelse udenfor Landet, vilde dog altid det største Antal af de Studerende foretrække at sidde hjemme, og hellere lade det beroe ved den Oplysning, de i Landet selv kan erholde, end at rive sig løs fra alle Familie-Forbindelser, tilsætte sin Formue, der for Mange ved Embeder hjemme neppe nogensinde kan ventes at blive erstattet, og udsætte sig for de Farer og Besværligheder, Reiser til og Ophold i fjerne Lande maae medføre, for at hente en Indsigt, der ikkun igjennem 300 Miles vrede Bølger paa hiin Side Oceanet kan erhverves. At der imidlertid er gjort for den i Danmark studerende Islænder Alt, hvad i denne Henseende gjøres kan, det indseer, det føler Ingen bedre end denne selv, som lykkelig over det uskatteerlige Udbytte, Saadant har skaffet ham, heri erkjender den største Velgjerning af alle de utallige, hans Fædreneland har at takke dets faderlige Regjering for, en Velgjerning, der ene er nok til at gjøre det Baand for evig uopløseligt, der stedse har

knyttet Island til dets Konge, og hvis udvidede Omfang fuldkommen characteriserer den Sjette Frederiks Regjeringsgrundsætninger.

Jeg antager da som indrømmet, at en til den lærde Underviisning bestemt Anstalts *Tilværelse i selve Landet er ligesaa nødvendig som den lærde Oplysning*, da hiin for en stor Deel er dennes Betingelse. Nu om dens nærmere Beskaffenhed. Da en saadan Underviisnings-Anstalt bør være saa fuldkommen som muelig, indsees lettelig, at der, uagtet Islands temmelig store Udstrækning, *ikke kan gives mere end een* saadan paa hele Øen, da saavel Folkemængden, som de Studerendes Antal hverken gjøre *flere, af den Beskaffenhed, muelige eller nødvendige*. — Hvorvidt engang i Tiden Folke-Formerelsen kunde gjøre det mueligt at oprette Skole, Bibliothek, Bogtrykkerie o. s. v. i hver af de øvrige Fjerdinger, forbigaaes her som noget Futuribile, hvorpaa der for nærværende Tid ikke er at tænke. — Fra denne Side betragtet var det ligesaa rigtigt, at combinere og flytte til eet Sted de forrige Holums og Skalholts Skoler, som det især for Nordlandets Beboere maatte være imod Ønske; thi ikke alene foraarsagede denne Forandring større Bekostninger med at reise til Skolen, men ogsaa Erindringen om, at Indretninger, som Tiden har gjort ærværdige, og man er bleven vant til at betragte som sin Eiendom, ere nedlagte, gjør altid et ubehageligt Indtryk og efterlader etslags Savn. Først naar den fornuftige Nordlænder mærker det større Udbytte, Forandringen engang ifølge sit Væsen maa medføre, vil denne Følelse af Savn efterhaanden tabe sig; da vil han ikke længere regne det saa nøie med de 30 Miil fra Skagefjorden til Bessestad, han nu er nødsaget til at reise, men som han tillige med det hele forrige Holum Stift før var fri for. Han vinder dog altid saa meget, at han lærer sit Fædreneland derved bedre at kjende end hans Forfædre, og mere fordomsfrit at bedømme de andre Fjerdingers Fortrin og Mangler med Hensyn til sin egen. Overhoved ere Reiser vel ingensteder forbundne med mindre Omkostninger end i Island, hvor den store Overflødighed af Heste, der underveis selv sørge for sin Underholdning, den paa de sædvanlige Reise-Tider lyse Nat, den overalt herskende Gjestfrihed

bidrage sit til at gjøre slige Toure lette og behagelige. Skulde desuden efterhaanden Veiene blive forbedrede, nye og kortere Veie over Fjeldene blive opdagede, og de før brugelige optagne paa nye, er det at ønske og haabe, man ikke vilde laane Øre til de smaalige Indvendinger, Egennytten gjør, imod at underkaste sig den Møie, saadanne Reiser i selve Landet medføre, det sikkert vilde bære de glædeligste Frugter til at vække Almeen-Aand, til at sætte nyttige Foretagender i Værk, og til at ophjelpe den indenlandske Handel, som hidtil saa urimeligen er forsømt *).

Ligesaavist som det nu er, at saalænge Folkemængden ikke er betydelig tiltaget, mere end een Underviisnings-Anstalt af det Omfang, her forudsættes, ikke kan gives, saaledes kan det heller ikke være tvivlsomt, at den **bør være paa det Sted, der udgjør ligesom Øens Central-Punct.** **) Naar altsaa engang Reykevig er udkaaren til at udgjøre dette — med hvor megen Føie, er et andet Spørgsmaal — bør den være i dens Omegn. Der maa Communicationen iblandt Folket være størst; der staaer Lære-Anstalten nærmest under vedkommende Øvrigheds Opsyn; der maae Oplysnings- og Dannelses-Midler baade

*) Som classiskt Exempel herpaa kan anføres, at Sydlænderne saavelsom Nordlænderne kjøbe flere Skibsladninger Kornvarer, hine for sin Fisk, disse for sit Lammekjød, medens just ved disse Varers Omtuskning begge vilde befinde sig meget bedre, og Transporten, naar den først er kommen i Brug, virkelig ikke er vanskelig; thi de fra Fiskeriet om Sommeren hjemkomne Jagter kunde magelig afsætte Fisken nord paa, med det samme de ogsaa hente Tømmeret ved Langenæs, medens Nordlænderen driver sine Slagte-Hjorder syd over Fjeldene.

**) Nødvendigheden af et Foreningspunct for hele Landet — for dets Geistlige og Verdslige Bestyrelse har til alle Tider været indseet: denne Anskuelse ligger til Grund for de tvende Bispestoles Forening og Henflyttelse nærmere mod Landets Centrum; det var ikke Althinget som saadant, der blev ophævet, men det var Rettergangen, som blev forbedret, ved Landsoverrettens Oprettelse i Slutningen af forrige Aarhundrede.

for Lærere og Disciple tænkes fortrinlig at være forhaanden. Lykkeligviis træffer det sig ogsaa her, hvor uheldig end Reykevigs Beliggenhed er paa Islands ufrugtbareste Kant, at der i Nærheden er et Sted, som bedre er skikket til en Skoles Anlæggelse, end maaskee noget andet paa den hele Ø, og som Naturen saa aldeles synes at have udkaaret til dette Brug; jeg mener **Vedø**. Alt, hvad man i Island kan til dette Øjemeed fra Lokalitetens Side kan fordre, er her forenet; her er et grundmuret Huus og en Kirke, og at dette ogsaa findes paa Besseſtad, er den eneste Omstændighed, der kan gjøre det forklarligt, hvorledes man ved Skolens Forflyttelse fra Reykevig, kunde falde paa at henflytte den hertil og ikke til den i alle Henseender ene skikkede Vedø. Vedø kan føde 5 à 6 Gange saa mange Køer som Besseſtad — en Omstændighed, der bliver dobbelt vigtig, naar man seer hen til den islandske Husholdning. At Skolens Underholdning herved betydelig maa lettes, er en Selvfølge; enhver Lærer kunde have noget Jordbrug for sig der paa Stedet, og befinde sig, endog med nedsat Gage, ulige bedre derved, end paa Besseſtad, hvor han enten er nødt til at boe i en, med Hensyn til den islandske Vinter, lang Afstand fra Skolen, eller selv med uberegnelige Omkostninger at kjøbe sig Høet hid tilbragt, — thi uden Jordbrug er det dog ogsaa her, som overalt i Island, umueligt for Embedsmanden i Længden at slaae sig igjennem. Alle Tilflytninger, saavel fra Kjøbstaden som Oplandet, ere paa Vedø betydelig lettere, da Fragtbaadene her kunne gaae til alle Sider, og Ølvesøt vilde om kort Tid finde Rivaler paa Akranæsset og i Borgerfjorden i at anskaffe de nødvendige Landartikler. Disse afgjorte Fortrin fremfor Besseſtad har altsaa Vedøe i oeconomisk Henseende, baade for Skole og Lærere, og de have saa meget desto større Vægt, jo mere man har lært at kjende, hvor Oeconomien paa Besseſtad er kostbar, vanskelig og kjedelig; den størst muelige Lettelse synes da at være den første Betingelse — en **conditio, sine qva non** — ved det Sted, hvor Skolen skal anlægges. Men fra de Studerendes Standpunkt betragtet er Vedø ligesaa indbydende. Alle i Island brugelige oeconomiske Sysler til Lands og Vands, som her paanøde sig i al sin mangfoldige Af-

verling til Jagttagelse og Udøvelse, kunde give dem af Skolens Elever, der formedelst Veiens Længde maatte foretrække at blive ved Skolen i Sommer-Ferierne, en for dem selv og Skolens Oeconom lige nyttig Beskjæftigelse, og i Tiden maaskee ved Skolens Udvidelse skaffe dem Leilighed til at foretage mange Experimenter for at bekræfte Oeconomiens Theorier; ingensteder kan der gives mere uforstyrret Rolighed til stille Flid; ingensteder er man paa den anden Side nærmere den Munterhed og Selskabelighed, der i Island kan gives til Sjelens Vederqvægelse, og som her, hvor tungsindig Alvorlighed spiller saa stor en Rolle, er af megen Værd; hvis endelig Naturens yndige Omgivelser i samme Grad som Selskabets bidrager til at stemme Sjelen til Venskabets og Religiøsitetens salige Folelser, ere kun faae Steder bedre skikkede dertil, end just denne skjønne Ø, hvor man paa Klippe-Spidserne omgivet af Fuglenes livlige Sang, i Glædens Opløftelse troer at være Himmelen betydeligt nærmere, medens Bølgernes melankolske Larmen ved Klippernes Fod i sagte Toner erindrer om Jordlivets Traurighed. Det var derfor at ønske, at forend nogen Omkostninger af større Omfang bleve gjorte til Indretningen af en fuldkomnere Skolebygning, hvorved Lærere, Disciple og Oeconom blev anskaffet hver sin nødvendige Boelig, hvilket i sin Tid vil blive uundværligt, hvor end Skolen bliver anlagt, at saadanne først da bleve foretagne, efter at man havde skaffet sig det Sted, der i alle Henseender qvalificerer sig dertil, og som alene kan betrygge for Bortflytning, naar Nyhedens Tillokkelser ere forsvundne. Man inde vende ikke, at Vedø for Tiden er privat Ejendom; thi Enhver, som kjender Ejerens Virksomhed til Oplysnings og Videnskabeligheds Fremme i Island, vil med mig være overbeviist om, at han med Glæde griber denne Leilighed for at krone sit Værk og lad-egen Interesse vige for det almindelige Tarv, hvis det Rygte ingen Grund har, at han vil skille sig af med denne Ejendom. Derimod synes Bessestad ganske godt at egne sig til fremtidig bestandig Justitiarii Boelig.

Hvad nu Skolens Omfang angaaer, er det indlysende, at da den er den eneste Opdragelses- og Underviisnings-Anstalt, Landet

eier, hvor ingen af dets Børn, der paa egen Bekostning for kortere eller længere Tid ønsker at nyde Underviisning der, af Mangel paa Plads formenes dette. At et vist Antal Ikke-studerende kunde modtages deri, er alt omtalt; men da Hovedbestemmelsen dog er den lærde Underviisning, og der til Embedsmænd i Landet udfordres efter Middeltal 9 til 10 aarlig, burde der udgaae fra Skolen ligesaa mange egentlige Dimissi aarlig; thi da de private Dimissioner *), som meget udsatte for Misbrug, hvortil de ogsaa ofte have givet Anledning, ikke herefter uden i Forbindelse med Skolens Vidnesbyrd burde hjemle umiddelbar Adgang til geistlige Embeder, blev det gjort nødvendig for alle, der ei tog til Universitetet, at søge Skolen; men dette vilde være modsigende, naar den ei kunde modtage dem. Da nu fremdeles Middeltallet af Skoletiden bliver 5 à 6 Aar, er Følgen deraf, at Skolen maa kunne rumme henved 60 af den egentlig studerende Classe. Og selv Interims-Localet paa Bessestad lægger for dette ingen Hindringer i Veien, thi forudsat at, som saa tidt har været foreslaaet, det grundmurede Huus her alene blev anvendt til Disciplenes Brug, nemlig til Læsesale, hvor de respective Classer fortsætte deres Privat-Studier, Spisestue og Sovekamre, og at der for Oeconomus blev sørget paa anden Maade, har det fordobblede Antal af Skole-Eleverne ikke mindre Plads, end det nærværende har havt den Tid, Skolen har været paa Bessestad, og kan man dog ikke paastaae, at det indskrænkede Locale har indvirket synderlig forstyrrende paa Elevernes Sundhed eller private Flid.

For at bestemme den lærde Skoles Ojemeed vil jeg holde mig til Skoleforordningens Ord, at: "det er og skal fremdeles "være alle de lærde Skolers fælleds Hovedbestemmelse at forskaffe

*) Dimissioner til Universitetet burde naturligviis ligesaa lidet herefter som hidtil formenes dem i Island, der have de Reqvisiter, som i Danmark dertil udfordres, og som Forberedelse til den lærde Skole ere slige privat Underviisnings-Anstalter saare hensigtsmæssige, da Disciplene herved sættes istand til at hoste større Nytte af Skole-Underviisningen, og i kortere Tid at gjøre sig færdige derfra.

"de Unge, som søge dem, en saadan Uddannelse af deres Anlæg "og Evner og et saadant Forraad af Forkundskaber, at de tilbørli"gen forberedte kan ved Universitetet fortsætte og fuldende deres aca"demiske Studier."

Jeg indseer heller ikke — for nu at gaae over til **Underviisningen** — at noget af de Lærefag, hvori der i de danske Skoler gives Underviisning, paa Island skulde være mindre nødvendigt. De, der have organiseret hine, ville nok vide at bevise Nødvendigheden af de mange Lærefag, de have faaet indført deri; at bevise den ville vel ogsaa falde sammen med at vise Oplysningens Nødvendighed overhovedet. Jeg troer blot, at hvad der ikke kan undværes der, kan det ligesaa lidet i Island, hvor grundig Indsigt i flere Ting, Videnskaben og Livet vedkommende, formedelst Climatets Strænghed, oeconomiske og politiske Ufuldkommenheder, i samme Grad mere behøves, som den vanskeligere kan erholdes paa et Sted, hvor Skolen er den absolute Betingelse herfor, end hvor den hverken er det eneste eller fuldstændigste Middel til Indsigtens Erhvervelse. Jeg tager da ikke i Betænkning ogsaa med Hensyn til Læregjenstandene i den islandske Skole, at lægge Forordningens Bestemmelse til Grund, og at gjøre de samme Fordringer til den, som der blive gjorte til de danske Skoler, og i Virkeligheden ere opfyldte af dem. Som blot Skole betragtet, maatte den da i det Mindste have 3 Classer, hvori der ikke alene gaves Underviisning i Latin, Græsk, Hebraisk, Religion og Moral, Geographie, Historie, Arithmetik, Elementargeometrie (thi disse Læregjenstande har den tilfælles med de øvrige Skoler), men Underviisningen i det danske Sprog burde blandt Læregjenstandene optage en fornemmere Plads end hidtil, og Modersmaalet, da det dog bør være det eneste der gjør Islænderen til Islænder, og paa hvilket han ei kan afstaae uden med det Samme at opgive sin Nationalitet, burde læres grammatikalskt. Bekjendtskab med det Franske og Tydske maa her ikke være borte, siden Underviisning gives heri i alle Moderlandets Skoler, og man umuelig uden ved Læsning i disse Sprog kan tilegne sig Tidernes videnskabelige Indsigter og Fremskridt. At man i Skolen ogsaa blev gjort bekjendt

med Hovedsætningerne af Naturvidenskaben, — Physik og Naturhistorie, — er med Hensyn til den store Rolle, denne i vore Tider spiller, og dens udbredte Nytte og Interesse for Enhver ikke for meget at fordre, da denne Kundskab uden Skolens Hjelp af de Fleste maatte ligeledes savnes. Saameget om den lærde Skole som saadan. Men allerede det, at Lovgiveren paa det ovenanførte Sted betragter Skolerne som blot Forberedelses-Anstalter til Universitets-Studierne, viser, at Alt hvad Skolen som Skole kan præstere, ikke ansees for tilstrækkeligt for den tilkommende Embedsmand, og at altsaa den, som Skjæbnen misunder at lædske sin Tørst ved Universitetets Viisdoms-Kilde, kan af samme Lovgiver vente at erholde liden Erstatning for, hvad han herved maa undvære. Naar man fremdeles ved at see hen til Island bemærker, at det her falder i de allerfærreste Geistliges *) Lod, at see det Kjøbenhavnske Universitet, fordre Tidernes Oplysning og Landets Tarv, at Foranstaltninger blive trufne til Bedste for disse, efterat de have gjennemgaaet Skolens forskjellige Classer. Men da den geistlige videnskabelige Dannelse ved Universitetet bestaaer deels i en Forberedelse ved det philosophiske Foredrag, som den Studerende først maa lægge sig efter og siden under

*) At for de øvrige Embedsklasser Embedsexamen ved Kjøbenhavns Universitet er bleven gjort til Betingelse for at ansættes i offentlige Embeder, er baade rigtigt og billigt; thi for disse kunne dog de herved foranledigede Omkostninger engang i Tiden betale sig. For at de øvrige kunne ogsaa i disse Fag blive bekjendt med hvad der hører til den almindelige menneskelige Dannelse, var det tænkeligt, at Underviisning heri for billigt Honorar kunde gives ved Skolen af nærmeste Læge og Lovkyndige ligesom Underviisningen i de pastorale Videnskaber af Skolens Sognepræst. Ligeledes var det ønskeligt, at Skolens Oeconomus, der bedst har Anledning til at anstille de praktiske Experimenter og efter Regelen burde være Mønster for alle Oeconomer paa Island og studert, i sin Tid blev paalagt at give Underviisning i de oeconomiske Videnskaber. At imidlertid den nærværende, uagtet han ikke har studeret, maatte saalænge som muelig forestaae Skolens Oeconomie, er et Ønske, som Enhver, der kjender hans sjeldne Dygtighed dertil og Fortjenester af de islandske Studerende, sikkert vil dele med mig.

sit academiske Studium bestandig har Leilighed til at fortsætte, deels i de egentlige Theologiske Discipliner: saa bliver det nødvendig for disse Geistliges Skyld i Island, at der med den lærde Skole vare forbundne tvende Lectorater. Det ene for Philosophien, hvor der foredroges en udførlig Encyclopædie af de philosophiske Disciplinev, der paa nogen Maade maatte kunne erstatte den vigtige Examen philosophicum ved Kjøbenhavns Universitet. — Fra Naturrettens Grundprinciper var her Overgangen let til den positive Lovgivning, og Historiens Philosophie, der lærte at forstaae de i Skolen stykkeviis meddeelte Begivenheders indre Sammenhæng, staaer ikke meget fjernere fra det philosophiske Lære-Tribunal, end Kirkehistorien fra Theologens. — Det andet for de forskjellige theologiske Disciplinev; thi at en Geistlig i vor Tid dog skal være bekjendt med dem alle, er ligesaa vist, som at deres store Omfang ikke tillader, at den, der skal give Underviisning heri, kan dele sin Tid med andre Underviisningsfag.

Skal nu Underviisningsvæsenet i Island gives denne uundværlige Fuldstændighed, indsees lettelig, at *Formerelse af Lære-Personalet bliver uundgaaelig nødvendig.* Det forhaanden værende ringe Antal af 4 Lærere ved Besseſtads Skole staaer neppe i rigtigt Forhold til Elevernes, selv naar man blot betragter den som lærd Skole, og endnu mindre vil dette være Tilfældet, naar disse, som er nødvendig Følge af den indskrænkede Privat-Dimissions Ret, tilligemed Classerne, blive endnu flere; og dog maa man ikke glemme, at Skolen stedse, i det mindste i Theorien, har været noget mere, uagtet den altid er bleven langt tilbage fra det Maal, jeg i det foregaaende har foreskrevet den; thi dette bliver først da muelig at opnaae, naar Skole-Underviisningen *adskilles* fra Præste-Underviisningen, og begges Lærere uafhængig af hinanden efter forskjellig Plan og Methode kunne arbeide til fælles Diemeed. Inden dette ved forøget Lærer-Antal bliver gjort muelig, hjelper ingen Bestemmelse til Skolens Udvidelse. Mangel af Lærere er den fornemste Aarsag, til at saa lidet af alt det Gode, der er forordnet til Gunst for Oplysningen paa Island, er bleven iværksat. Derfor blev Christian VI herlige Skoleplan aldrig udført; derfor er

der aldrig bleven lært nogen videnskabelig Encyclopædie; derfor ere aldrig 3 Classer i Skolen — aldrig Selecta for Præster bragte istand; thi at indføre alt dette vilde stedse have havt tilfølge, at man maatte paalægge de forhaanden værende Lærere en ny urimelig Byrde, de ikke uden Tab for de øvrige Fag, vare istand til at kunne bære. Tænker man sig f. Ex. at Læreren i Dansk Stiil, Religion, Bibelhistorie, det N. T. Philologie, den hebraiske Grammatik og Sprog i Skolen, desforuden skal give den vordende Geistlige den eneste Veiledning, han har Haab om at erholde, i det Gamle og Nye Testaments Exegese, i den systematiske og historiske Theologie, i Religionsphilosophien, og Psychologiens Elementer, hvorledes er det da mueligt, selv for en Lector Johnsens Embedsnidkjærhed, her at kunne tilfredsstille Tidens Fordringer? I denne Skolens Indretning overhovedet ligge da dens Mangler, og til at afhjelpe dem mener jeg, at allerede Oprettelsen af et Adjunct-Embede til ved Skolen vilde bidrage utroelig; thi for ikke at gaae altfor vidt i mine Fordringer, og da selv de bedste Forandringer sikkres Varighed ved at rykke langsomt frem, troer jeg at maatte give Slip paa det saa ønskelige Lectorat i Philosophie, indtil Tiderne maatte gjøre Oprettelsen deraf lettere; og hvis det blev paalagt en af de nærværende Adjuncter at holde forberedende Foredrag i Philosophien, uden for det egentlige Skole-Cursus, — hvortil enhver af dem er saa fortrinlig godt skikket, at virkelig Valget vilde falde vanskeligt mellem en Philosoph som Dr. Scheving, denne Egilsen, et af disse Hoveder, der ere i Stand til at præstere lige Udmærket i alle Videnskabsfag, de give sig af med, og den geniale Gunnløgsen, — og naar Lector Johnsen blev ganske fritaget for alle Adjunct- og Rector-Forretninger, for at han uforstyrret kunde foredrage den egentlige Theologie i Selecta for de tilkommende Geistlige, synes saagodt at være sørget for den islandske Præst, som Omstændighederne for Tiden paa nogen Maade tillade. Læregjenstandene burde da efter min Mening fordeles omtrent saaledes paa Skolens Lærepersonale: Dr. Scheving burde, som Rector, have Opsynet med den egentlige Skole og give Underviisning i sit gamle Fag Latin og Latinsk Stiil gjennem alle Classer; hvis

det blev ham paalagt at holde indledende Forelæsninger over Philosophien for Provectiores, staaer det Egilsen nærmest, at overtage, foruden sit Græsk, Historie og Geographie, ogsaa det Elementaire af Hebraisken; Gunnløgsen burde i Forbindelse med Mathematiken foredrage Physik og Naturhistorie. Nu staaer tilbage Underviisning i Religion; og i de nyere Sprog: Modersmaalet, Dansk, Tydsk og Fransk, og da de forhaandenværende Lærere er anviist nok at bestille, bliver et nyt Adjunct-Embede her absolut uundgaaeligt. At der desforuden ved Skolen i Island skulde gives Underviisning i Musik o. s. v., har til sine Tider af Regjeringen været forordnet, og saare ønskeligt var det, at der her existerede en Lærepost for Musik, Dands, Gymnastik, Bryden og Svømmen, — for disse for det selskabelige Liv, for at cultivere Mennesket, for at give Legemet Værdighed og Anstand, saa vigtige Ting. Fordi den islandske Studerende ikke forstaaer sig paa dette, bliver han ofte til Latter, blandt dem af sine Universitets Kammerater, der ikke skjelne imellem Dannelse og Politur, og ikke betænke, at hvad de her have forud, næsten uden at vide, hvorledes de have faaet, var det for Islænderen ganske umueligt at erholde.

I Selecta, som Lector Jbhnsen foreslod, maatte det philosophiske Cursus kunne fuldendes i et Skole-Aar; det theologiske i to. Foruden dem, som have udholdt theologisk Attestats ved Universitetet, burde ingen, der attraae geistlige Embeder i Landet, fritages for at gjennemgaae disse. Characteren, de, ved en for at erkyndige sig om deres Duelighed foretagen Prove, ved Dimissionen har erholdt, burde der være en fortrinlig Maalestok ved Embedernes Bortgivelse. At Stipendier fra Skolen ogsaa beholdes, dette Cursus igjennem følger af sig selv.

At overhovedet det nærværende islandske lærde Underviisningsvæsen ikke tilfredsstiller Tidens Fordringer, ikke skaffer den aandelige Livsgnist, der, for næsten udslukt, atter i Island er begyndt at faae Liv, tilstrækkelig Næring, derpaa afgiver den Erfaringssandhed det meest tilfredsstillende Beviis, at aarlig Flere og Flere, utilfredsstillede ved den Oplysning, de i Skolen kunne erholde, med Tids og Formues Tab søge Kjøbenhavns Universitet, hvilket lader

befrygte Tabet af de uforlignelige Privilegier, dem ere her forundte, og uden hvilke alle Anstrængelser for de Fleste vilde blive frugtesløse. At den islandske Geistlige aldrig har staaet længere tilbage for den danske, end just nu, er mig indlysende. Jeg finder det saa aldeles naturligt, naar jeg tager de Vanskeligheder i Overveielse, hvorpaa hiin ved hvert Skridt støder paa sin litteraire Vandring, medens denne holder lige Skridt med Culturen og maa bestandig komme længere og længere forud, saalænge Hindringerne for hiin ikke ere ryddede af Veien. Men vogte maa man sig for at skrive paa Lærernes Regning, hvad der ligger i hele Skoleindretningen. Større Dygtighed til sit Kald, større Iver for at røgte det, er sikkert ingen anden Embedsclasse i Island i Besiddelse af!

Men indvender Nogen, at den alt omhandlede Forøgelse af Læregjenstandene ved Besseſtads Skole vilde have den Virkning, at Disciplene, overlæssede med alt for mange Discipliner, ingen Ting ville lære tilgavns, svarer jeg: at dette her ikke mere er at befrygte end ved de Skoler i Danmark, hvor alle disse Lærefag og endnu flere, saasom Underviisning i det Engelske, finder Sted. Den meest competente af Alle, der kunne tale herom, Professor Sibbern, har endog vilst Ønskeligheden af, at den Studerende medbragte flere Kundskaber til Universitetet, og jeg tager ikke i Betænkning at underskrive hans Mening: om Muligheden og Gavnligheden deraf, naar forfeilet Methode ikke lægger Hindringer i Veien for hurtige Fremskridt. Man hente heller ikke Indvending fra, at Skolen i Island ikke holdes undtagen om Vinteren; thi den islandske Vinter er lang, og just Vinteren er bedst skikket til Studeringer. Erfaring viser ogsaa, at Islænderne i Almindelighed, selv de, som uden mindste Forberedelse kom i Skolen, tilbringe der færre Vintre, end man i Danmark tilbringer Aar. Her ved Universitetet ere for Tiden Flere, der efter omtrent 3 Maaneders foregaaende Underviisning bleve optagne i Besseſtads Skole og gjorde dem færdige i 4 à 5 Vintre, der dog ikke stødte dem fra at erholde bedste Characteer til Examen artium. Aarsagen, dertil er vel ikke saameget at søge deri, at de i en vis modnere Alder

begynde at studere, saasom i det 17de og 18de Aar, thi dette er heller ikke nær med Alle Tilfældet, og gaaer nu stedse mere og mere af Mode, da det 15de Aar træder istedet derfor, som just i den Omstændighed, der ved første Diekast synes at være Skolens Mangel, men ved nærmere Overveielse er dens Fuldkommenhed — nemlig de lange Sommerferier —; de gjøre just, at Eleven, efter at have tilbragt en munter Sommer ved landligt Arbeide hos Forældre og Venner, længes efter at samles med sine Vinterkammerater fra alle Landets Hjørner, begynder med nye Kræfter og fortsætter uafbrudt sine Aandsarbeider, indtil han igjen til Foraaret ligesaa meget længes efter at tage bort og søge den forønskede Hvile i en større Eensomhed. Imidlertid synes ikke noget at kunne anføres imod, at Skolen blev holdt til henimod Slutningen af Juni Maaned, istedetfor at den nu ophører med Mai, saa meget mere som ved denne Tid af Aaret Reiser ad endnu ubetraadte Veje ikke ere uden Vanskeligheder og Farer.

Den største Hindring for Læregjenstandenes Forøgelse har **Læremethoden** stedse lagt i Veien. At Disciplene skulde sidde henved 6 à 7 Timer daglig ved at male op, hvad Læreren siger, istedetfor under hans Veiledning at arbeide sig frem ved Oversættelser fra et Sprog i andet, Examinationer af det Dagen iforveien mundtlig Foredragne, Udarbeidelsen af givne Themaer og s. fr., var et Misgreb, lignende Indretninger i de danske Skoler ikke kunne retfærdiggjøre. Det var altsaa at vente, det ei længe vilde undgaae Islands nærværende udmærkede Biskops Opmærksomhed, der ogsaa med saare øjensynlig gode Følger har afskaffet sligt. Det som endnu staaer til at forbedre, og som temmelig meget forsømmes, er at vænne Disciplene til at memorere udenad, samt en rigtig accentueret og tydelig Oplæsning og Udtale af Sprogene.

Hvad her er bleven sagt angaaende Skolens Omfang, Lærerens Antal, Læregjenstande og s. v., er *ikke nye Postulater*; dette har alt til sine Tider af Regjeringen været forordnet og noget deraf er ligesaa gammelt som Skolen selv. Saaledes indsaae Skolernes første Stifter paa Island Kong Christian den 3die, at Landets Tarv fordrede, at **Skolerne kunde rumme 64 Disciple;**

disse tilligemed 6 Lærere skulde underholdes paa Kongelig Regning af Stifternes Godser (see Paul Hvitfeldts Instrux af 1552 Histor. ecclesiast. Tom. II, pag. 312). At Paul Hvitfeldt ikke udførte Kongens Befaling, og for at skaane Regjeringen for de Udgivter, det medførte, fandt gavnligere at indskrænke Læreres og Disciples Antal, derved tabte Kongen og Landet ligesaa meget i Oplysningens Forfald, som denne Kongeligs Forpagter og hans Eftermænd vandt derved. — Læregjenstandene have her altid været forordnede i Lighed med de danske Skoler, saaledes befalede Frederik den 3die her at oprette en mathematisk Lærestol; Christian den 6te, formodentlig paa den fortjente Visitator Biskop Harboes Forestilling, befalede at give Skolen en Udvidelse, neppe nogen dansk Skole paa den Tid har havt — men som heller ikke blev sat i Værk. Tilsidst tog Commissionen for Universitetet og de lærde Skoler sig af Sagen og befalede 1805 (see Universitets og Skole-Annaler for 1813 Pag. 209) at der, foruden en fuldstændig Latinskole, skulde være Selecta for dem, som for bestandig forbleve i Landet; at der skulde holdes praktiske Øvelser i det danske og islandske Sprog, gives udførlig Underviisning i den danske, norske og islandske Historie og Statistik, og foredrages en Encyclopædie af de almeennyttigste Kundskaber; desforuden for dem, som bestemte sig til Præstestanden, skulde der foredrages populær Dogmatik og Moral, det N. T. Exegese, og det Væsentlige af Religionshistorien i Forbindelse med praktisk Anviisning til at prædike og catechisere. De øvrige Disciple skulde gives Anviisning i Naturretten, Landets Love og Rettergang og saavidt muligt Anviisning til Forretningspraxis. Skole-Directionen har 1807 anordnet 3 Classer i Skolen og en Selecta. Dette være nok til at bevise, at Nødvendigheden af de til Underviisnings-Anstalten i Island af mig gjorte Fordringer, af de høieste og viseste Autoriteter stedse har været anerkjendt. Men at de ikke ere udførte i Virkelighed, dertil finder jeg, som alt er sagt, Grunden deri, at Lærepersonalet ikke er sat i passende Forhold til Læregjenstandenes Mangfoldighed, og dertil er atter Grunden den af vedkommende underordnede Autoriteter befrygtede Vanskelighed ved at faae flere Lærere — andre Van-

skeligheder møde her ikke, thi for Bolig sørge endog nogle af de nuværende Lærere selv. Men at denne Frygt er ugrundet, troer jeg at kunne af Historien bevise af Regjeringens almindelige Fremgangsmaade ved Embeders Oprettelse i Island, og af dens specielle Forhold til den islandske Skole. Først da med Hensyn til Embedernes Oprindelse i Island overhovedet. Naar nye Embeder her vare nødvendige, har Regjeringen aldrig spurgt om, hvorfra de, som skulde beklæde disse Poster, skulde belønnes; den har altid forbeholdt sig at oprette Embeder efter Landets Tarv, og sørge for Embedsmændenes Underholdning. Saaledes ere Amtmandskaberne, Embederne ved Landsoverretten, alle Chirurgposterne, Landphysicatet o. s. v. efterhaanden, da Nødvendigheden fordrede det, opstaaede. Men jeg behøver ikke at tage Hensyn til denne almindelige Analogie; jeg kan overlade til Juristen at afgjøre, hvorvidt den almindelige Bestemmelse i Skole-Forordningen, ifølge hvilken de fattige Skoler skal understøttes og fuldstændiggjøres af de rigere eller den almindelige Skole-Fond, som ogsaa er bleven anvendt ved Rønnes, Vordingborgs o. fl. Skolers Ophøielse fra Middelskoler til fuldstændige, maatte gjelde ogsaa med Hensyn til den islandske Skole, ligesom de øvrige almindelige Bestemmelser for Skolerne, hvor ikke Andet udtrykkelig bemærkes, ogsaa gjelde for den; jeg kan forbigaae Spørgsmaalet om Besfestads Skoles Pengevæsen, — der ikke vedkommer min Hensigt — og Undersøgelsen om hvorledes der med det til Domkirkernes Vedligeholdelse, Bispernes og Skolernes Underholdning af Regjeringen ved Reformationen bestemte Gods, der ved politiskt Misgreb i forrige Aarhundrede heelt og holdent uden nogen tilføiet Forpligtelse med Hensyn til Skolen for Kjøbere, uden Bibehold af det, der var den nye Skole nærmest og for Fremtiden meget let kunde have forsynet den med noget af det Nødvendigste, blev omsat i Penge, egentlig forholder sig; eller hvorvidt den Skolen af den udbragte Sum tilkommende Andeel — selv eier den Intet og har aldrig eiet — ved Renterne af sine Capitaler *) kan dække dens Udgifter: saa meget er

*) Forudsat at disse ikke have gjort Tilskud til Reykevigs Domkirkes sidste Reparation eller Bispeboligens Opbyggelse, der som saadanne

og bliver vist, at Skolen i Island altid har staaet i et særegent og nærmere Forhold til Regjeringen, end nogen anden Indretning i Island. Alene til Almue- og det lærde Skole-Væsens Opkomst og til Kirkernes Berigelse bestemte Christian den 3die de Godser, som Geistligheden ved sin Opsætsighed havde forbrudt. Det skulde efter hans Villie ved Klosterne paa Tykkebæ, Skrede, Kirkebæ oprettes Almue-Skoler; paa Vedø og Helgafell Latinskoler. At berige Kronen var slet ikke hans Hensigt, da han meget rigtig indsaae, at Island først da vilde høre op at være den til Byrde, naar Landets Børn i Indsigter kunde staae ved Siden af hans øvrige Undersaatter. Var det for den almindelige Fordeels Skyld, at den danske Regjering har taget sig af Island, maatte den snart, skuffet i sit Haab, igjen have givet Slip derpaa. At altsaa Kongens Befalinger ei videre bleve efterkommede, var paa den Skingrund, at Landets Tarv for Tiden ikke fordrede større Udlæg fra Regjeringens Side. Det, som nu blev bestemt under eet for Kirke, Biskop og Skole, var da ikke noget Nonplusultra, men noget, som Kongen forbeholdt sig, naar Omstændighederne fordrede det, at forøge af de Midler, han ad interim beholdt, og tildeels endnu i Klostrene Tykkebæ, Skrede, Kirkebæ o. s. v. beholder. At Regjeringen har seet Sagen fra denne Side, derfor har jeg Beviis i selve dens Ord og Gjerninger til alle Tider: saaledes lagde Frederik den 2den nye Godser til for at udvide Skolerne (Hist. eccl. III, pag. 12 og 16); saaledes bekostede Frederik den 3die Oprettelsen af en mathematisk Læerestol (l. c. pag. 457); i Præmisserne til Rescriptet af 2den November 1801 siges udtrykkelig Hensigten af Holum Skoles Nedlæggelse at være den: at bevirke en forbedret Indretning af Skolevæsenet, at give samme hensigtspassende Grad af Fuldkommenhed og at udbrede Held og sand Oplysning hos Undersaatterne, hvorpaa Kongen "vil være alvor-

vare dem uvedkommende, heller ikke som for den største Deel allerede i forrige Aarhundrede satte paa Rente kunne indsvinde saa betydelig ved Forandringen af Pengevæsenet.

ligen betænkt", og selv har han i Gjerningen indrømmet Skolens Utilstrækkelighed med Hensyn til Tidernes videnskabelige Fremskridt ved at tilstaae i henimod 20 Aar indtil videre de islandske Studerende forhen uhørte Privilegier ved Kjøbenhavns Universitet.

Efter saaledes at have gjort sig disse Regjeringens Grundsætninger tydelige, vil man skjønne, at det *ikke er noget unaturligt Forlangende, hvad i det Foregaaende er gjort*, om Oprettelsen af et nyt Adjunctembede ved Bessestads Skole, der, som forhen viist, ikke alene bliver vigtigt derved, at det giver Leilighed til at erholde Underviisning i forhen ubekjendte uundværlige Lærefag, men dobbelt ved den Forandring, som herved kan tilveiebringes i hele den bestaaende Lære-Indretning, og hvis heldbringende Virkninger sikkert ei længe kunne udeblive. *Det er ingen usædvanlig Indvilgelse af Regjeringen at tilstaae dette*, men en af de Velgjerninger, Regjeringen udviser, saasnart den er gjort opmærksom paa dens Nødvendighed og Gavnlighed. Det er da neppe fornødent at gjøre opmærksom paa, at selv fra den financielle Side Udgiften ikke engang er halv saa stor, som den ved første Diekast synes at være; thi ved Skolens Udvidelse efter det her Foreslagne ville de islandske Studerendes Reiser til Universitetet, istedetfor at de nu tiltage aarlig, snarere aftage, eller dog i alt Fald ikke tiltage i den hardtad geometriske Progression, som i sidste Aar har været Tilfældet, og da der for enhver Nedreisende af Statens Kasse udbetales i Reisepenge 40 Rbd., er snart en Bekostning af 400 Rbd — en Adjuncts sædvanlige Gage — derved foranlediget. Jeg deler altsaa med alle mine Landsmænd, hvem vor allernaadigste Konges faderlige Godhed mod vort Fædreneland staaer saa klart for Die, den faste Forvisning, at Høistsamme om kort Tid vil værdige denne Sag sin allerhøjeste Opmærksomhed. En velorganiseret Underviisnings-Anstalt er det, vi trænge til og ikke af egne Kræfter kunne skaffe os? Først den kan frie os fra den haarde Nødvendighed at være Regjeringen til Byrde, og lære os, at vi ved Anstrængelse kunne sørge for os selv.

Men saasom intet fornuftigt Menneske lærer for Skolen, men

for Livet, saa bliver det nødvendigt at omtale, hvorledes det, naar Skoletiden er forbi, da bliver mueligt for den Uformuende at fortsætte sit Studium i Landets forskjellige Afkroge, og stedse at kunne følge Tidernes Gang. Dette kan vist nok alene skee paa den Maade, at de Studerte forenedes om at bekoste Oprettelsen af en Bogsamlig i hvert Syssel eller Provstie for den lærde Litteratur, ligesom de før omtalte i hvert Sogn for Almue-Skrifterne. Herved kunde ved 1 à 2 Rbdlrs aarlig Udgivt for hvert Præstekald let anskaffes det Vigtigste af den nye udenlandske Litteratur, og saaledes vilde det blive en let Sag at holde Skridt med Tiderne. Bogsamlingens Forvaring burde for bestandig paahæftes en af de bedste Præstegaarde i Sysselet, og sammes Opsyn paalægges Stedets Præst som Embedspligt. Behovedes end Lovbud med Hensyn til et Sammenskud, hvis Nytte er saa indlysende som det her Omtaltes, og hvor Vedkommende selv desuden ere af den videnskabelig dannede Classe, saa finder jeg det ikke mere urimeligt, at der gaves Lovbestemmelser med Hensyn til fortsat Studium i Embedet eller i alt Fald med Hensyn til at frembringe en Muelighed til at fortsætte Studierne ved Anskaffelse af de nødvendige Subsidier, end hvad Loven paalægger angaaende Forberedelsen til samme, især hvor — som Tilfældet er med Præsten — iøvrigt vanskelig nogen Control med Embedsførelsen kan finde Sted.

Men da herved, ligesom ved Skoletidens muelige Forlængelse, forøgede Udgifter for Præstestanden paa Island, der i Forveien er knapt nok aflagt, ikke kunne undgaaes, og man er langt fra i vore Tider ved Testamenter og desl. at ville vise Middelalderens Gavmildhed mod det Offentlige, saa er der ingen anden Udvei tilbage til Præstekaldenes udforderlige Forbedring, saalænge Folkemassens Tilvæxt ikke betydelig bidrager hertil, end at combinere flere Præstekald til eet, der ogsaa virkelig lader sig paa nogle Steder iværksætte uden synderlig Uleilighed for Vedkommende; at paa nogle Steder 4 Kirker administreres af een Præst, at eet Kirkesogn kan have samme Udstrækning som 3 eller 4 andre, at paa mange Steder Kirker efterhaanden ere nedlagte, — dette viser det Vilkaarlige fra først af i Inddelingen af Kirkesognene og i Kirkernes Anlæggelse, der ogsaa bliver meget forklarligt, naar man tænker sig til-

bage til deres Oprindelse, da den til Christendommen omvendte Selveier sædvanlig lod bygge en Kirke paa sin Gaard, medens hans hedenske Nabo endnu knælede for Thor. Hvad der imod denne Forholdsregel, hvor den ellers med Hensyn til Localiteten lod sig udføre, kan indvendes, vil for det Meste være den naturlige Forkjerlighed for ældgamle Indretninger, men som vil tabe sig, naar man betænker, at kun ved den herved tilveiebragte Forbedring i Præsternes Kaar, vil det lønne sig for dem at erhverve sig den Dannelse, der er nødvendig til deres Kalds værdige Røgtelse.

Det sidste Spørgsmaal her bliver at omtale, er dette: Kan den ved disse Midler bevirkede Fremgang i videnskabelige Indsigter tilveiebringe en i egentlig Betydning lærd Litteratur i Island? hvorvidt og af hvad Omfang er en saadan her muelig? Hvad den første Deel af Spørgsmaalet angaaer, da er det indlysende af det allerede Anførte, at jeg ikke er gaaet videre i mine Fordringer med Hensyn til den Studerte, end at han kunde blive sat i Stand til at kjende, hvad der i den litteraire Verden er udrettet for Oplysning og Videnskab, og faae Leilighed til at tilegne sig og forklare Andre, hvad den Lærde har udfundet, og at han saaledes kunde blive forberedet til at begynde paa en eller anden videnskabelig Bygning, han kunde have Lyst og Kald til, naar de udvortes Forhold ikke lægge ham Hindringer i Veien. Men just disse udvortes Forhold ere det, som gjøre den studerende Islænder al videre Fremskridt umuelig, og hindre ham fra at afbetale sin Gjeld til Videnskaberne og deres Dyrkere for det Udbytte, hine og disses lærde Arbeider maatte have ydet ham; thi, uanseet at Ingen her kan leve udeelt for Videnskaberne, eftersom Enhver tillige maa beskjæftige sig med de i Island brugelige Næringsveie, — da dette dog levner nogen Tid, uanseet den Vanskelighed, det hidtil har medført at faae lærde Værker udgivne i Trykken, — da denne Grund dog ved den villige Deeltagelse, Regjeringen yder ethvert nyttigt Foretagende, og nu ved det islandske litteraire Selskabs roesværdige Virksomhed til dette Diemeed for en stor Deel falder bort: er det Mangel paa de litteraire Subsidier, Mangel paa et fuldstændigt Bibliothek, der lægger saadanne Hindringer i Veien her, som Is-

land neppe nogensinde bliver istand til at overvinde, da Anskaffelsen af et saadant vil overgaae dets Kræfter. Rigtignok har Professor Rafn, foruden uskatterlige Fortjenester af den islandske Litteratur, ogsaa den, at være den første, der tænkte paa at lægge Grunden til et Bibliothek for hele Øen i dens Centralpunkt Reykevig, og at have gjort Alt, hvad der i denne Henseende lod sig gjøre. Men et gehaltfuldt Bibliothek er ved frivillige Gaver alene neppe tænkeligt, som ogsaa Erfaringen her bekræfter. Hvad der af videnskabelige Værker paa Island er blevet udarbeidet, er saaledes, med faae Undtagelser, af ingen Værd. Egentlige lærde Arbeider — dette med Hensyn til den anden Deel af Spørgsmaalet — ere da her blot muelige i og bør indskrænke sig til de Fag, hvortil Landet selv kan for en Deel skaffe Materialier; og de gribe fornemmelig ind i deels dets Oeconomie, Statistik og Naturhistorie deels dets Sprog, Historie og Love. I disse Fag staaer der ogsaa endnu meget tilbage at gjøre. Hvad Islands Naturhistorie og Naturmærkværdigheder angaaer, da hentes endnu det meste herhenhørende af fremmede Reisendes Skrifter, der overhovedet ikke ifølge sin Natur, og allermindst i Island, hvor de Reisendes Ophold sædvanlig i Forhold til Naturens Eiendommelighed, er alt for kort, kunne være sikkre Kilder. Hvad Sprog, Historie og Love angaaer, da ere — som bekjendt — de fleste herhenhørende Hjelpemidler nedbragte til Danmark. Selv Dr. Scheving og Egilsen kunne af Mangel paa Subsidier til det islandske Sprogs Studium neppe virke Noget for dette deres Yndlingsfag. Lykke var det da, at en Rask fik denne Samling under og imellem Hænder; ham have Islænderne at takke for, ikke alene, at de islandske litterære Skatte ere trukne frem af Mørket, og ved de af ham udarbeidede Hjelpemidler gjorte tilgjængelige for fremmede Lærde, men fortrinlig for at have ved sit over hele Kloden berømte litteraire Navn foreviget Island og dets Litteratur ligesom Shakespeare Danmark ved at skrive Hamlet. Til en critisk-ræsonnerende, med historisk Aand affattet Bearbeidelse af Islands Historie er endnu Trangen følelig, uagtet i Særdeleshed Biskop Finn Johnsen og Sysselmand Espolin i dette Fag have erhvervet

dem udødelige Fortjenester. Hvad der endelig ved de islandske Love hidtil er gjort og endnu staaer tilbage at gjøre, indsees af Intet bedre end af den nye islandske Lovbogs Udarbeidelses-Historie, — dette classiske Beviis paa, hvad der kan udrettes, naar Mageligहed og Egennytte optager Virksomhedens og Uegennyttens Plads. Foruden disse Fag vare lærde litteraire Frembringelser ogsaa *tænkelige i de Retninger, hvor Mennesket som Menneske giver Videnskaben* Stof, og hvortil de færreste litteraire Hjelpemidler og videnskabelige Apparater ere nødvendige, hvor da fortrinligen de *philosophiske og theologiske Disciplíner* komme i Betragtning.

Alt, hvad der paa denne Maade for Videnskaberne kunde udrettes, burde efter Regelen besørges i Trykken i Kjøbenhavn; her kunde det blive meest smagfuldt udgivet, Kobbere og deslige lettere anskaffes; Rettelser ved Bibliothekernes Hjelp paa Forfatternes muelige Anmodning blive tilføiede; her er Communicationen med Udlandet, hvor saadanne Skrifter maaskee turde værdiges nogen Opmærksomhed, lettest, kort det islandske litteraire Selskab skulde paa denne Green af Litteraturen henvende sin fortrinlige Opmærksomhed, og yde det Fortrinligste heraf sin særdeles Bistand. At et litterairt critisk Aarsskrift ogsaa ved det blev udgivet, vilde vistnok give det videnskabelige Liv Næring og lette Ideernes Meddelelse; maaskee kunde ogsaa dette Øiemeed opnaaes ved Skirnir.

Saaledes troer jeg at have berørt de vigtigste Spørgsmaal, som efter min Plan burde omtales; jeg troer at have viist den simpleste og letteste Vei til Islands Opkomst i intellectuel Henseende, og at det Meste kan opnaaes, ved at forene Kræfterne efter een Plan til eet Øiemeed, uden betydelige Omkostninger for og synderlig Mellemkomst fra det Offentlige. Regjeringen behøver kun, efter min Mening, med Hensyn til Almue-Oplysningen, at holde Bønderne til at bidrage til Sogne-Bibliothekets Oprettelse, og Præsten til at have Opsyn dermed. Med Hensyn til den lærde Underviisning at organisere Skolen efter Tidens videnskabelige Fordringer, og at befale lærde Bogsamlingers Oprettelse for hvert Syssel. Den Stat er vist nok den lykkeligste, som ingen Love

har fordi den ingen Love behøver, men den Stat er ogsaa lykkelig, som har fornuftige Love, naar den ei kan undvære dem uden at geraade i Elendighed; derfor er det ligesaa ønskeligt, at Regjeringen vilde foranstalte et saadant Lovbud, da det er nødvendigt, som selve denne Nødvendighed, hvor Talen er om i Ord og Gjerning at bidrage til egen og Medmenneskers Oplysning, — hvor Godhedspligters Udøvelse maae drives med Tvangsmidler — for den Fornuftige er nedslaaende. Naar Regjeringen har bevirket dette, og desforuden ved politiske Midler sat det aandelige Liv i Bevægelse — thi at Provincialstænderne ville virke høist velgjørende til at forberede en almindelig Oplysning, derom er der ingen Tvivl — ville Bøger overalt haves, og saavel de som den lærde Underviisnings Anstalt efter Hensigten blive benyttede. Da ville efterhaanden det skadelige Princip, Island altfor længe har hyldet, at anraabe Regjeringen om Hjelp, og sidde rolig til den hjelper, forandres til et modsat, saa at Regjeringen kom til at staae i et lignende Forhold til Undersaatterne, som i en høiere Region Forsynet til den menneskelige Frihed: gav Grundbetingelserne for Virksomheden, men understøttede siden kun den gode og kraftige Villie; da vil hiin Søvnighedens Aand blive jaget paa Døren, der alt for længe har udøvet sin skadelige Indflydelse paa Islands Velstand, Cultur og Moralitet — dette Menneskehedens høieste Maal. Velstand er i Island muelig: det er af Naturen ikke saa stedmoderligen udstyret, som man ofte er tilbøielig til at tænke sig; kun den, der ved Naturens Rigdom forstaaer alene Frugttræer og Kornagre, kan nægte Island en saadan; thi naar jeg seer omkring mig vidt og bredt de grønne Bjergskraaningerne, hvidplettede af de brægende Faar; hvorledes Fuglene have foroven forvandlet den mørke Klippe til hvid ligesom for at skjule for Øiet, hvor Sneen begynder; hvorledes deres utallige Sværme formørke Solen, ligesom for at erstatte de Skyer, Fjeldtoppen har berøvet Himmelen; hvorledes ved deres Nedstyrten paa Vandet forneden hiin Vrimmel af Lax og Foreller skynde sig fra Overfladen af den stille Indsøe, den klare Bæk, og den sagte rindende Elv i Garnet paa Bunden; hvorledes Edderfuglen lærer sine Smaae at svømme

omkring deres Fodeskjær, for jo før jo hellere at kunne overlade sin Rede til Skjærets Eier; hvorledes Torskenes Skarer, forfulgte af den graadige Hvalfisk, søge Ly og Død ved den bange Fiskers Knæ, og ved af sig selv at løbe op til ham i Baaden ligesom erindre ham om, hvor meget de foretrække hans Behandling for det grusomme Uhyres, ligesom udtrykke sin Hengivenhed for ham for den milde Død, han er istand til at skaffe dem: naar jeg — siger jeg — seer alt dette, befinder jeg mig rigtignok ikke i nogen død Orken, som Phantasien skyer; nei! da bliver jeg først haandgribelig vaer det universelle Liv, det gaaer igjennem hele Naturen; da hører det legemlige Øre — og det legemlige Øie seer — hvad Sjælen ved Plantens Betragtning blot kan begribe; da overbevises jeg tilfulde om, at den islandske Natur ikke lader sine Børn savne Materialier til et ubekymret og lykkeligt Liv, og at de ved disse maae kunne anskaffe sig, hvad den har nægtet, naar de først ved Culturen have lært at bearbeide samme. **Culturen er i Island muelig**: thi med Hensyn til de naturlige Anlæg hertil er Islænderen slet ikke tilsidesat for de øvrige Klodens Beboere, og Veien til hensigtsmæssigen efter Omstændighederne at udvikle disse har jeg i det Foregaaende bestræbt mig for at vise. **At Moraliteten som beroende paa Mennesket selv her er muelig** vil nok Ingen tvivle om, men just den islandske Natur, og Islænderens Gemytsbeskaffenhed synes at maatte befordre den: den islandske Natur tilstæder vanskelig at gjøre den Riges overfladiske Nydelser til Livets fornemste Maal; den er skikket til at hæve Sindet til noget Høiere og til at vedligeholde dets Alvor; og virkelig har den i Lighed dermed stemplet National-Characteren: en Indsluttethed i sig selv, en dybere Gehalt, en religiøs Stemning er her det, man hyppig træffer paa, og som ei kan andet end lette den dydige Vandel, naar Pligtens Hellighed med fuld Klarhed er bleven indseet. Saaledes bliver **da Oplysning og Cultur Betingelser her for alt det Øvrige** — en Betragtning, fra hvilken jeg gik ud, og som ligger til Grund for alt det Følgende, hvis Rigtighed jeg fra først af vilde bevise og smigrer mig med at have beviist.

